

Samenvatting

De context van deze inventarisatie naar de aanpak van aansluitingsvraagstukken in het postsecundair onderwijs is de toenemende vraag naar hoger opgeleiden in onze samenleving. Hoe anticiperen de onderwijsaanbieders daarop, wat kan de overheid doen om de deelname te stimuleren en het aanbod voldoende bij de vraag vanuit de samenleving (deelnemers en werkgevers) aan te doen sluiten, wie neemt het initiatief, en wie betaalt de rekening? Wat is de stand van zaken in het buitenland wat betreft de beleidsmaatregelen die zijn ingezet om de aansluiting tussen vraag en aanbod van postsecundaire onderwijsprogramma's te verbeteren?

In opdracht van de Onderwijsraad heeft CHEPS gekeken naar de volgende landen: Japan, Duitsland, Verenigd Koninkrijk, Zweden, België (Vlaanderen), Verenigde Staten (Californië) en Nederland. Hoewel het om het post-secundair (PS) onderwijs (ISCED niveaus 4, 5A, 5B en 6) gaat ligt de nadruk vooral op het *hoger* onderwijs (ISCED 5 en 6).

Omdat de aansluiting van vraag en aanbod vele aspecten bezit, heeft de inventarisatie vooral het karakter van een presentatie van 'capita selecta'; enkele instrumenten en initiatieven die in verband staan met de aansluiting tussen vraag en aanbod in het postsecundair onderwijs komen aan de orde. Centraal daarbij staan:

- differentiatie in het opleidingsaanbod en de daarbij behorende kwalificatiestructuur
- instrumenten van bekostiging (publieke dan wel private bijdragen) en studiefinanciering
- instrumenten van selectie dan wel ter stimulering van de deelname vanuit specifieke bevolkings- en leeftijdsgroepen
- de rol van private aanbieders op de markt voor postsecundair onderwijs
- instrumenten ter bevordering van parttime en levenslang leren

Aan de hand van cijfermateriaal van internationale organisaties (EU, OECD, Unesco) is de ontwikkeling in de deelname aan PS onderwijs in kaart gebracht via de bruto participatiegraad (het aantal studenten gerelateerd aan de relevante bevolkingsgroep) en het opleidingsniveau van de volwassen bevolking (het aandeel van de 25- tot 34 jarigen met een tertiair diploma).

De VS en Zweden zijn koplopers wat betreft deelname aan hoger onderwijs. De Community Colleges (VS) en de flexibele unitaire structuur van het onderwijssysteem (Zweden) liggen hieraan ten grondslag. Duitsland loopt sterk achter bij de rest van de landen. Hier lijkt de federale structuur en de rigide wetgeving, die lang de nodige hervormingen in de weg hebben gestaan, vooral debet aan. Nederland is een middenmoter, en lijkt, net als het VK, naar de koplopers toe te groeien, mede door de introductie van kortere programma's (foundation / associate degrees) en het doorzetten van flexibele toelating. Vlaanderen heeft recent een groot aantal hervormingen doorgevoerd die eveneens tot doel hebben de schotten tussen de beroepsopleidingen en de academische opleidingen weg te nemen.

Afgezien van de VS en Duitsland zijn vrouwen in de meerderheid in de postsecundaire onderwijssystemen. Dit heeft deels te maken met het bestaan van opleidingsvormen die onderwijs in deeltijd mogelijk maken (Zweden, Japan, VK), maar heeft waarschijnlijk ook met andere, culturele factoren te maken.

Het Nederlandse budget voor tertiair onderwijs is 'gemiddeld' en vergeleken met Japan, het VK en de VS zijn de private bijdragen nog niet extreem hoog.

Overeenkomsten en verschillen tussen de landen wat betreft het in gang gezette beleid rondom de match van vraag en aanbod zijn:

- initiatieven die landen in gang hebben gezet wat betreft kortere opleidingen,
- toegang tot postsecundair onderwijs (o.a. via EVC's, instroommogelijkheden),
- combinaties van werken en leren (deeltijd, dual),

- afgrenzing van het initiële en postinitiële postsecundair onderwijs,
- stimulering van levenslang leren en kortere beroepsgerichte opleidingen

Vaak is de aanleiding een gepercipieerd tekort aan adequaat opgeleide arbeidskrachten in de beroepsbevolking of het ondervertegenwoordigd zijn van bepaalde maatschappelijke groepen in het onderwijs. Ook wordt geanticipeerd op demografische verschuivingen, met name de vergrijzing van de bevolking (Duitsland).

Hervorming van de kwalificatiestructuur is een thema dat in alle onderwijssystemen aan de orde is. De bevordering van flexibiliteit in het post secundaire onderwijssysteem staat daarbij voorop. In Vlaanderen (via examen- en creditcontracten), de VS (via de *Community Colleges*), het VK (via de *Foundation Degrees* en het ruime aanbod van deeltijdonderwijs), Japan (de *Specialised Training Colleges*) wordt flexibiliteit geboden aan studenten om gemakkelijk in te stromen en daarna door te stromen naar een hoger opleidingsniveau. Dit is een eerste manier om de het aanbod van het postsecundair onderwijs beter op de behoeften van de consumenten, zowel studenten als werkgevers, aan te laten sluiten en een verdere uitbreiding van het systeem te vergemakkelijken.

De match tussen vraag en aanbod wordt op verschillende manieren gestimuleerd:

- via de structuur van het aanbod, waarbij studenten zo weinig mogelijk worden gehinderd door eisen van tijd, plaats en voorgeschreven opleidingsvolume (Vlaamse flexibiliseringsdecreet);
- via de breedte van het aanbod – ook in de deeltijdopleidingen (VS, VK, Zweden);
- door de vormgeving van de publieke bekostiging van instellingen: opslagen voor specifieke groepen van studenten (Vlaanderen, VK) en hanteren van studiepunten als bekostigingsgrondslag (Vlaanderen)
- door de mogelijkheid om korte programma's (met een erkende graad afgesloten) te volgen (VS, Zweden, VK)
- door studenten via de erkenning van eerder verworven competenties en kwalificaties vrijstellingen en maatwerk te bieden (Japan, Zweden, Nederland, mondjesmaat in Duitsland);
- door opleidingsaanbieders en bedrijven samen te laten werken (*Foundation degrees* in het VK, AVE in Zweden) en door opleidingsaanbieders min of meer te dwingen in de richting van samenwerking (de associaties in Vlaanderen, de transfer van Community College studenten in de VS);
- door de mogelijkheid de opleiding in deeltijd – eventueel naast werk of gezin – of in overleg met de werkgever (duale programma's) te volgen – dit is vooral voor oudere (*mature*) studenten aantrekkelijk (VK, Zweden, VS);
- door het bieden van beurzen en studiefinanciering – ook aan studenten die niet de voltijdse programma's volgen (Zweden, VK, Zweden);
- door private aanbieders (zoals in Japan en de VS) de ruimte te bieden in te spelen op behoeften die niet door het publieke systeem worden gedekt.

Differentiatie en flexibiliteit in het onderwijs is sterk verbonden met aspecten van autonomie: Kunnen instellingen zelf hun opleidingsaanbod vaststellen, hun toelatingsbeleid vormgeven en een eigen personeelsbeleid voeren? Kunnen instellingen door meer studenten aan te trekken ook meer middelen binnenhalen uit publieke en private bron? In Japan en Duitsland bestaan wat dit betreft nog steeds aanzienlijke institutionele belemmeringen. In Zweden, de VS en het VK (en ook in Nederland) is dit veel minder het geval, en zijn in het recente verleden ingrijpende hervormingen doorgevoerd die tot meer marktwerking (keuzevrijheid voor studenten; concurrentie; autonomie voor onderwijsaanbieders) in het systeem hebben geleid. Vlaanderen en Nederland kennen een open toegang voor studenten – dit geldt ook voor grote delen van het Amerikaanse systeem. Het VK biedt de mogelijkheid aan de onderwijsinstellingen om zelf de collegegelden vast te stellen en beurzen te laten verstrekken aan studenten. De VS laat meer aan de instellingen zelf over hoe ze met toelating en studiefinanciering omgaan.

Meer differentiatie in programma's en aanbieders kan worden gezien als het centrale thema bij de matching van vraag en aanbod. Het gaat dan vooral om de doelstelling van participatie: alle talenten dienen tot ontwikkeling te kunnen komen, ook van diegenen die niet tot de traditionele groep van deelnemers aan het postsecundair onderwijs behoren (sociaal-economisch zwakkeren, ouderen, werkenden, etnische minderheden). Ook de vraag wat studenten leren speelt mee in aansluitingskwesties. Daarbij is in een aantal landen gewezen op kwalificaties (*competenties*) die op de arbeidsmarkt in toenemende mate van belang worden geacht, zoals flexibiliteit, het vermogen in teamverband te werken, de vaardigheid om problemen te herkennen en op te lossen, en sociale en communicatieve vaardigheden. Al deze matchingskwesties vragen intensieve contacten tussen onderwijsinstellingen en andere stakeholders bij het opzetten van nieuwe en aangepaste opleidingen en het inrichten van het curriculum.